

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ НА УРОКАХ У МАСОВІЙ ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

У статті висвітлено проблему ефективного використання електронних засобів навчання. Охарактеризовано електронні засоби навчання з історії за типами. Проаналізовано анкети вчителів історії щодо застосування електронних засобів навчання та презентації, виготовлені вчителями. Визначено методичні умови застосування мультимедіа.

Ключові слова: методика використання мультимедіа, електронні засоби навчання з історії, презентація PowerPoint.

В статье раскрыто проблему эффективного использования электронных средств обучения. Дана характеристика по типам электронным средствам обучения истории. Проанализированы анкеты учителей истории по использованию электронных средств обучения и презентации, изготовленные учителями. Определены методические условия использования мультимедиа.

Ключевые слова: методика использования мультимедиа, электронные средства обучения истории, презентация PowerPoint.

The article deals with the problem of effective use of e-learning. Types of e-learning in history are characterized. Analyzed questionnaires for history teachers on the use of e-learning and presentation made by the teachers. The methodological conditions of use of multimedia are determined.

Key words: methods using multimedia, e-learning in history, a presentation of PowerPoint.

Аналіз сучасної практики викладання історії та опитування вчителів дають змогу не лише з'ясувати проблеми застосування мультимедіа у навчанні історії, а й визначити методичні умови їх використання.

Незаперечним фактом є те, що за останні роки кількість учителів історії, які застосовують електронні засоби навчання (ЕЗН), значно збільшилася. Однією з причин цього є поява значної кількості педагогічних програмних засобів, зокрема для старших класів, які можна згрупувати за певними ознаками.

Першу групу складають так звані електронні підручники, які містять текст стандартного підручника, біографії та портрети історичних діячів, карти, історичні документи, хронологічні таблиці, словники термінів і понять, ілюстративний матеріал, відеофрагменти, тестову програму для перевірки знань та вмінь учнів за темами, що вивчаються. Перераховані елементи викликаються з головної сторінки за допомогою гіперпосилань. Текст підручника також має гіперпосилання на ці елементи і, за необхідності, сприяє роботі з ними. Але

головний наголос у цих ЕЗН зроблено на текстовому матеріалі, який майже не відрізняється від паперового варіанта. Означені ЕЗН мають певні недоліки, а саме: не передбачено прослуховування текстів; у ході уроку школярі не мають можливості споглядати інформацію в кількох вікнах одночасно, а перехід між вікнами не сприяє досягненню дидактичної мети уроку; відсутність конструктора уроків або ж його складність; відсутність методичного апарату [1].

Другу групу складають електронні атласи. Висока роздільна здатність карт, можливість їх збільшувати дозволяють учителю організовувати різноманітну роботу учнів на уроці. До речі, ці атласи мають короткі, але змістовні текстові матеріали, значну кількість ілюстрацій та тестову програму для перевірки навчальних досягнень учнів з кожної теми. Основними недоліками електронних атласів є: відсутність методичного апарату; часта відсутність систематизації дидактичних матеріалів і значні часові затрати на їх підготовку до уроку [5].

Третю групу складають ЕЗН, створені як презентації із застосуванням ефектів анімації та голосовим викладом навчального матеріалу. Ці електронні посібники містять логічний виклад змісту уроку. Зміна зображень тут відбувається покадрово і супроводжується голосом диктора. Учитель під час викладу матеріалу може у будь-який момент зупинити перегляд, повернутися назад або, за потреби, пропустити певну частину матеріалу. Водночас, поява або зміна зображень (ілюстрацій, схем, таблиць, карт тощо) не супроводжується навчальними завданнями, тому педагог заздалегідь повинен продумати методичне наповнення кожного епізоду на екрані.

Ставлення вчителів історії до електронних засобів навчання неоднозначне. Так, О.Срібняк і О.Худобець зазначають, що вчителі-практики прихильно ставляться до мультимедійних технологій та електронних засобів навчання, проте лише незначний їх відсоток (близько 10-15 %) регулярно використовує ЕЗН у своїй практичній діяльності. Це пояснюється тим, що педагоги зазвичай не знайомі з особливостями абсолютно нового для них виду роботи, тому часто використання мультимедійної презентації засвідчують «доволі низькі виховний та навчальний ефекти» [7].

Аби виявити рівень готовності педагогів до використання мультимедійних презентацій та для з'ясування методичних умов застосування мультимедіа в цілому, нами було проведено анкетування 198 учителів історії Чернігівської області, які протягом 2010-2012 років проходили курси підвищення кваліфікації в Чернігівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського. Педагоги мали можливість відповісти на запитання щодо місця роботи та педагогічного стажу; наявності електронних засобів навчання; частоти їх застосування на уроках історії та в ході підготовки до уроків; досвіду створення мультимедійних презентацій (МП) із допомогою програми PowerPoint; ефективності застосування МП на уроках певних типів; причин, які стають на заваді використання презентації у навчальному процесі.

В анкетуванні брали участь вчителі сільських та міських загальноосвітніх навчальних закладів, більше половини з яких мають педагогічний стаж понад 18 років (вчителі міст обласного підпорядкування – 58%, вчителі, що працюють у

сільських школах, – 32%, учителі шкіл, що розташовані в районних адміністративних центрах, – 10%).

На запитання «Як часто Ви застосовуєте електронні засоби навчання на уроках історії в одному класі?», 31% респондентів відповіли, що зазвичай педагогічні програмні засоби застосовуються ними на 2-4 уроках у семестр. Кількість респондентів, відповіді яких були негативними, складає 34%, що свідчить про низький відсоток як забезпечення електронним засобами навчання для викладання історії, так і володіння комп'ютерними технологіями серед учителів історії.

Для підготовки до уроку комп'ютер використовують 87% учителів історії, зокрема: з метою підготовки дидактичних матеріалів – 49%; для написання конспектів уроку – 25%; для роботи з програмними педагогічними засобами – 15% та для пошуку матеріалів у мережі Інтернет – 11%.

96% опитаних стверджують, що ефективність уроку історії із застосуванням мультимедійних засобів є значно вищою. Це свідчить про позитивне ставлення до комп'ютерних технологій, які, на думку вчителів, опосередковано впливають на ефективність викладання предмета. Навіть не стає на заваді відсутність власного досвіду застосування електронних засобів навчання.

Варто також зазначити наступні важливі моменти: лише 38% учителів, які працюють у старших класах, мають педагогічні програмні засоби з історії для учнів старших класів (серед учителів, які працюють у 5-9 класах, цей показник ще нижчий). Найбільш поширені серед учителів історії електронні атласи із всесвітньої історії та історії України видавництва «ПТТ», які централізовано надані у школи (це становить 90% усіх ППЗ з історії для старших класів). Незначна кількість учителів використовують електронні засоби з історії України та всесвітньої історії для 11-х класів видавництва «Дієз-продукт», всесвітньої історії для 10-го класу видавництва «АВТ», тестові програми тощо. Усі названі електронні засоби навчання в основному використовуються для підготовки до уроків. Застосування їх на уроках через складний інтерфейс та запрограмовану структуру подання інформації – надзвичайно рідке явище. Тому частота використання таких засобів тими вчителями, які їх мають, становить: 1-2 рази в місяць – 28%, 1-2 рази у семестр – 56%, 1-2 рази в рік – 16%.

Відсутність вищевказаних електронних засобів на уроках у цілому зменшує частоту застосування електронних засобів і становить: 1-2 рази в місяць – 19%, 2-4 рази у семестр – 22%, 1-2 рази в рік – 22%. Таким чином, відсутність ЕЗН з історії для старших класів не є причиною для відмови від застосування електронних засобів навчання взагалі. Час використання на уроці електронних засобів становить декілька хвилин. Переважно це відбувається під час пояснення нового матеріалу. Взагалі не використовують електронні засоби навчання 37% тих учителів, які не мають педагогічних програмних засобів з історії для учнів старших класів.

Завдяки анкетуванню було визначено, що з програмою створення презентацій PowerPoint знайомі 45% педагогів. Зазвичай знайомство з нею відбувається під час навчання роботі на комп'ютері, відвідування уроків, на яких

були використані мультимедійні презентації, у процесі демонстрації презентацій на різноманітних методичних заходах.

С. Нетьосов зазначає, що відсоток учителів Луганської області, які володіють програмою Microsoft PowerPoint, становить, за його підрахунками, 38% [8, с.92].

Проведене нами опитування вчителів Чернігівської області засвідчило, що відсоток володіння (виготовлення презентацій, користування готовими презентаціями) значно менший і становить 29%.

На запитання *«Чи виготовляли Ви самостійно презентації PowerPoint при підготовці до уроків історії з подальшим їх використанням»*, ствердну відповідь дали лише 8% респондентів, тоді як 21% відповіли, що користувалися готовими презентаціями. Таке зростання можна пояснити тим, що виготовлення презентацій є дуже часомісткою і складною для вчителя історії справою, оскільки потребує самостійного опанування комп'ютерними програмами.

Варто зазначити, що серед учителів, які знайомі з програмою створення презентацій, 42% виготовляли презентації самостійно, а 63% користувалися готовими. Як бачимо, процес виготовлення викликає певні труднощі, навіть в учителів, які знайомі з програмою PowerPoint.

Використанню мультимедійної презентації на уроках історії, на думку вчителів, заважають: відсутність необхідних знань зі створення та застосування МП (50%); значні затрати часу на підготовку презентації (30%); відсутність мотивації у використанні (19%); небажання навчитися створювати презентації (1%).

Пропонуючи вчителям відповісти на запитання *«На якому з типів уроку, на Вашу думку, краще використовувати мультимедійну презентацію»*, ми прагнули встановити рейтинг типів уроків, на яких найефективніше застосовувати мультимедійні презентації (типологія уроків історії була здійснена за В.Мисаном [9, с.4]).

За даними анкетування, урок вивчення нового матеріалу, формування вмінь та навичок – найбільш придатний для застосування презентації (43,2% відповідей). На другому місці – урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок – 29,6%. Означені типи уроків, на думку педагогів, сприяють візуалізації матеріалу уроку. Крім того, форми і прийоми, які вчитель історії може використати на цих уроках, також відповідають можливостям презентації. Уроки перевірки знань, умінь та навичок – на третьому місці (14%). Про доцільність застосування МП на комбінованому уроці вказали лише 13% учителів.

Варто зауважити, що відповідь на вищезазначене запитання давали не лише вчителі, які знайомі з презентацією, а й ті, що з нею не знайомі.

46% учителів, які знайомі з програмою PowerPoint, на першому місці – урок вивчення нового матеріалу, формування вмінь та навичок; урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок – на другому (28%); комбінований урок – на третьому (14%), а урок перевірки знань, умінь та навичок – на четвертому (12%).

В учителів, які не знайомі з даною програмою, на першому місці – урок вивчення нового матеріалу, формування вмінь та навичок (41%); на другому – урок узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок (32%); на третьому – урок перевірки знань, умінь та навичок (16%); на четвертому – комбінований урок (11%).

Таким чином, відповіді учителів, які виготовляли власні презентації, та учителів, які використовували готові, дуже схожі. Усі вони схиляються до думки, що на комбінованому уроці презентація є більш важливішою, ніж на уроці перевірки знань, умінь та навичок.

Проаналізуємо також відповіді вчителів, які мають досвід не лише виготовлення, а й використання готових презентацій. Рейтинг ефективності використання МП такий: урок вивчення нового матеріалу, формування вмінь та навичок – 37,5%, урок узагальнення та систематизації знань, умінь та навичок – 28%, комбінований урок – 22%, урок перевірки знань, умінь та навичок – 13,5%.

Анкетування дало можливість визначити деякі методичні умови для застосування мультимедіа, зокрема МП: визнання важливості використання МП на уроці історії, а відтак, готовність учителів до їх застосування; визначення типів уроків історії, на яких застосування МП буде ефективним; важливість системного застосування мультимедійних презентацій відповідно до дидактичних цілей; необхідність постійного навчання вчителів з удосконалення або вироблення навичок створення МП через систему шкільних, районних (міських) методоб'єднань учителів історії, заклади післядипломної освіти.

Урахування факторів, що впливають на частоту застосування МП, за анкетними даними, підтвердило думку про перспективність програми створення мультимедійних презентацій для застосування у навчальному процесі. Але, не дивлячись на затребуваність мультимедійних презентацій з боку вчителів, жодне видавництво в Україні, що спеціалізується на випуску електронних засобів навчання, не виробляє презентацій за навчальними програмами з історії України та всесвітньої історії.

На прикладі презентацій, які виготовляють учителі, можна виокремити ряд технологічних та методичних недоліків, що стосуються більшості презентацій:

- відсутність опису методики застосування презентації;
- відсутність дидактичної мети уроку, яку обов'язково потрібно відобразити на слайді і повідомити учням (це негативно впливає на структурування роботи як учнів, так і вчителів);
- більшість презентацій виготовлені як супровід до шкільної лекції, а відсутність дидактичних цілей змушує лише здогадуватися про прийоми і засоби навчання, які вчитель використовує на уроці;
- за більшістю презентацій не можна проаналізувати відповідність прийомів викладання навчального матеріалу і прийомів навчальної роботи з учнями;
- зміст презентації має вигляд розширеного конспекту для учнів;
- відсутність пізнавальних завдань (свідчить про неможливість визначити рівень і спрямованість формування історичних компетентностей);
- відсутній етап систематизації й узагальнення нових знань і умінь на творчому рівні.

Аналіз слайдів у контексті спрямованості на формування компетентності свідчить, що більшість презентацій виготовлені за хронологічним принципом і не показують, яким чином має формуватися аксіологічна, логічна, мовленнєва, інформаційна, просторова компетентності. Майже всі слайди презентації розташовані за логікою пізнавального процесу, проте зорієнтовані вони на сприйняття інформації, а не на її осмислення. Організація подачі слайдів для кращого сприйняття матеріалу вимагає комбінування слайдів із різними елементами мультимедіа.

Важливим питанням, із погляду методики, була б наявність пояснювального тексту, без якого учням складно орієнтуватися у діаграмах і графіках, фотографіях і малюнках тощо. Пункти плану на слайдах також не позначаються. Примітки до слайду, методичні рекомендації з організації роботи зі слайдами презентації зазвичай відсутні. Це виключає можливість використовувати МП іншими учителями.

Автори презентацій часто не звертають уваги на допущені ними стилістичні та граматичні помилки. У більшості слайдів не дотримані ергономічні й композиційні вимоги до створення презентації (розташування на площині екрана, використання колірної гами, шрифтів, маркування тощо), що негативно впливає на сприйняття навчального матеріалу.

Крім того, в більшості проаналізованих презентацій відсутні відеофрагменти та звук, що пояснюється недостатньою їх кількістю в базах даних, невмінням педагогів працювати з ними під час створення презентації та прагненням зменшити обсяг презентації, швидким копіюванням презентації з мережі Інтернет. Часто автори презентацій перебільшують значення анімації і застосовують її недоцільно. У зв'язку з відсутністю приміток, анімовані схеми часто є незрозумілими.

Таким чином, аналіз електронних засобів навчання дав можливість визначити *методичні умови* застосування мультимедіа: визнання важливості використання МП на уроці історії та готовність учителів історії до їх застосування, визначення типів уроків історії, на яких застосування МП буде ефективним, важливість системного застосування мультимедійних презентацій відповідно до дидактичних цілей, використання важливих для виконання дидактичних цілей уроку елементів мультимедіа, наявність для вчителів рекомендацій щодо використання мультимедіа у ході навчального процесу, необхідність постійного вдосконалення вчителів щодо набуття навичок створення МП через систему шкільних, районних (міських) методоб'єднань учителів історії, заклади післядипломної педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Всесвітня історія 1939-2003. 11 клас [Електронний ресурс] : навчальна комп'ютерна програма / В. Шевчук, В. Дрібниця, О. Радзивілл [та ін.]. – К. : Дієз-продукт, 2003. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: ОС: Win-9x, Me, 2000, XP, SVGA 800×600 (4 Mb), 64 Ram, Pentium 100 Mhz, Sound Card. – Назва з контейнера.

2. Історія епохи очима людини. Україна та Європа у 1900-1939 роках. 10 клас [Електронний ресурс]: електронна версія навчального посібника, рекомендованого Міністерством освіти і науки України / Ю. Комаров, В. Мисан, А. Осмолівський, С. Білоножко, О. Зайцев. – К. : Генеза, 2004. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: PC Pentium 166 Mhz, оперативна пам'ять 32 Mb; CD-пристрій – 24-х, відео 1024×768, High color, ОС Windows 95, 98, NT 2000, XP. – Назва з контейнера.

3. Новітня історія України 1939-2000. 11 клас [Електронний ресурс]: навчальна комп'ютерна програма. – К. : Дієз-продукт, 2000. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: ОС: Win-9x, Me, 2000, XP, SVGA 800×600 (4 Mb), 64 Ram, Pentium 100mhz, Sound Card. – Назва з контейнера.

4. Педагогічний програмний засіб освітньої галузі «Суспільствознавство» «Новітня історія, 11 клас» для загальноосвітніх закладів [Електронний ресурс]. – Рівне: Контур-плюс, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: процесор 500 МГц, оперативна пам'ять 64 Mb; операційна система Windows 98/XP. – Назва з контейнера.

5. Електронний атлас з курсу «Всесвітня історія, 10 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – К. : ЗАТ «Інститут передових технологій», 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Intel Pentium 400 Mhz, Windows 98 або XP, 64 Mb пам'яті; SVGA 800×600 High Color монітор та 4 Mb відеопам'яті, CD-ROM пристрій. – Назва з контейнера.

6. Електронний атлас з курсу «Історія України, 10 клас» для загальноосвітніх навчальних закладів [Електронний ресурс]. – К. : Інститут передових технологій, 2007. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM): кольор.; 12 см. – Систем. вимоги: Intel Pentium 400 Mhz, Windows 98 або XP, 64 Mb пам'яті; SVGA 800×600 High Color монітор та 4 Mb відеопам'яті, CD-ROM пристрій. – Назва з контейнера.

7. Срібняк О. Педагогічний дизайн мультимедійного уроку / О. Срібняк, О. Худобець // Історія України. – 2008. – № 37. – С. 10-12; № 38. – С. 11-13; №39. – С. 11.

8. Нетьосов С. І. Навчання дев'ятикласників основ правознавства з використанням інформаційно-комунікаційних технологій : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Нетьосов Сергій Іванович. – К., 2009. – 290 с.

9. Мисан В. До проблеми характеристики сучасного уроку історії / В. Мисан // Доба. – 2006. – № 1. – С. 1-8.

Дата надходження до редакції: 16.11.2012 р.